

Lars Fr. H. Svendsen: *Filozofija rada*, s engl. prev. Makso Herman, Mirna Herman, (Work, Acumen Publishing, 2008), Zagreb, TIM press, 2012, 173 str.

Tomislav Krznar

Pred nama je, opsegom manje, ali naslovom i sadržajem vrlo znakovito djelo. Tema rada – posebice u marksologijskoj literaturi – vrlo je prisutna, ipak, u zadnje vrijeme ta se tema rjeđe pojavljuje. Knjiga koja je pred nama prilika je da se ponovo suočimo s njom, k tomu, ova je knjiga izišla iz pera norveškog filozofa, što je dvostruko znakovit podatak: prvo, recepcija skandinavske filozofije u nas nije značajnija (ukoliko izuzmemo recepciju Kierkegaardove filozofije) i, drugo, misao o radu dobiva dodatno oblikovanje u perspektivi *protestantskog mišljenja* o kakvome je riječ i u spomenutoj knjizi.

Sadržajno, knjiga je – osim *Uvoda*, te poglavlja koja upućuju na literaturu i *Kazala imena* – podijeljena na devet poglavlja. To su: 1. *Od prokletstva do poziva: kratka povijest filozofije rada*; 2. *Rad i smisao*; 3. *Podjela rada*; 4. *Rad i dokolica*; 5. *Upravljanje*; 6. *Plaća*; 7. *Rad u doba obilja*; 8. *Je li radu došao kraj?*; i 9. *Život i rad*. Iako u ovom prikazu ne možemo ulaziti u detaljniji sadržaj djela, želimo ocrtati cjelokupnu strukturu djela kako bismo se lakše osvrnuli na neke, po našem sudu, važnije dijelove autorova promišljanja o radu.

Mogli bismo kazati da *Uvod* i prva četiri poglavlja tvore koherentnu cjelinu. U tom sklopu autor nastoji proniknuti u, rekli bismo, egzistencijalnu dimenziju rada i njegovu ulogu u životu ljudskog bića. Ključno pitanje ovog sklopa je sljedeće: koji je smisao rada? Ili bolje, postoji li dimenzija rada ponad dimenzije prisile za ostvarenjem temeljnih materijalnih uvjeta života? U razlaganju niza *rad – posao – napor*, autor je u mnogome inspiriran protestantskim shvaćanjem rada u kojemu se rad, za razliku od antičkog shvaćanja, poima kao horizont čovjekova samoostvarenja. U ovom sklopu materijalna dobra proizvedena radom, pa čak i novac, ne promatraju se kao nešto prljavo, no istovremeno, njihova primarna svrha nije potrošnja i užitak. Možemo kazati da je ovako shvaćen rad prije platforma za izgradnju vrlina štedljivosti, umjerenosti, suzdržljivosti itd. nego mehanizam izgradnje društva. Ipak, ovdje ne treba ispustiti iz vida niti socio-ekonomsku dimenziju uloge rada.

Pitanje smisla rada ipak natkriljuje ocrtane dimenzije i ono je zasigurno povezano i sa samoispunjenjem i užitkom osobe koja radi. Iz kantovskog misaonog okružja (čovjek je jedina životinja koja ima egzistencijalnu potrebu za radom) preko smithovskog shvaćanja rada (rad je mehanizam socijalnog oblikovanja čovjeka, dakle čovjek svoju društvenost, kao temeljnu egzistencijalnu odrednicu, ostvaruje u radu) autor dolazi do marksovskih pozicija (rad je, posebno u kapitalizmu, mehanizam otuđenja). Posebnu pažnju u ovom sklopu autor pridaje raščlanjenju fenomena konzumerizma čiju bismo najjednostavniju formulu mogli oblikovati ovako: Radim da bih stekao dobra, dobra koja uživam moram otplaćivati radom.

Kritika konzumerizma koju autor poduzima ima dvije dimenzije: jedna je vezana uz količinu dobara (autor jasno uočava obilje u kojemu prosječni zapadnjak živi), dok je druga vezana uz podložnost vanjskom impulsu koji čovjeka čini mnogo ranjivijim u razboritoj procjeni vlastite gladi za dobrima. Čini se zanimljivim istaknuti da su obje pozicije; i ona alijenacije izazvane eksploatacijom kao i ona samoeksploatacije izazvane potrebom za hiperkonzumacijom dobara, uništenje smisla rada i njegove uloge u ljudskom životu. Ova pozicija nam otvara dva nova problemska sklopa: prvi je podjela rada, a drugi odnos rada i dokolice.

Podjela rada, osim ekonomske dimenzije, uključuje i personalnu. Naime, nije svatko intelektualno, emotivno i fizički sposoban za svaki oblik rada. Ono čime se bavimo, osim što nas to u mnogome određuje, istovremeno je izraz naših želja i plod naših mogućnosti. Pitanje o smislu rada zapravo je pitanje o zrelosti odluke da se pronađemo u onom obliku djelovanja u kojemu možemo stvoriti najviše. Dakako, treba li reći? – pitanje podjele rada više je pitanje nejednakosti koje postoje među ljudima i dominacije upravljačkih elita. Ostaje sljedeće pitanje: ukoliko se čovjek, iz niza razloga, od kojih su tek neki spomenuti, ne može ostvariti u radu, možda je rad mehanizam kojim treba osigurati postojanje područja u kojem će odmak od realnosti rada i doživljaj užitka biti moguć.

Sfera koju smo ocrtali kao poželjnu naziva se dokolicom. Ipak, i dokolica ponekad uključuje neku razinu napora, čak i ozbiljnijeg misaonog angažmana, no njeno osnovno obilježje je da postoji onkraj nužde pribavljanja materijalnih dobara, te užitak bivanja. Ovdje treba uočiti značajan moment, kako kaže autor, za nekoga je dokolica ono što je za drugoga rad. Drugim riječima, dokolica – a donekle i rad – uvijek su dimenzionirani osobnim preferencijama. Možda baš u tome leži ključ razjašnjenja oporog proturječja života suvremenog čovjeka: mnogim ljudima napor ne predstavlja rad, nego dokolica. Zasigurno, ovo je pitanje o smislu rada, a možda i o smislu života suvremenog čovjeka.

Čini se opravdanim zaključiti da sljedeća četiri poglavlja čine koherentnu cjelinu u kojoj se više prostora daje socio-ekonomskoj ulozi rada u životu čovjeka. Ipak, treba biti oprezan i čuti autorove riječi kad kazuje da je ovo knjiga u kojoj se primarno ne govori o ekonomiji rada, tako da možemo zaključiti da je u ovom sklopu riječ prije o nekim aspektima društvenosti čovjeka i ocrtavanju horizonta *zajedničkog* kroz rad. Prvi u nizu fenomena koje autor istražuje u

ovom sklopu je fenomen upravljanja. Rad, posebice rad u industrijskom društvu, prebiva *ispod* imperativa učinkovitosti. K tomu događaj rada u industrijskom društvu vrlo je fragmentirana pojava, drugim riječima, učinkovitost rada, pa tako i njegova ekonomska profitabilnost, ovisi o umijeću upravljanja sustavom. Čini se opravdanim zaključiti da se u ovoj točki rasprave najviše udaljavamo od shvaćanja rada kao zadovoljstva jer teško da neki upravljani fenomen, dakle onaj bez slobode izričaja i stvaralaštva, možemo poimati kao izvor zadovoljstva.

Autor daje vrlo dojmljiv prikaz teorija i pokušaja da se omekša opori imperativ učinkovitosti rada u postindustrijskom društvu, u tom pogledu posebno su zanimljiva nastojanja da se to učini dalekoistočnom mudrošću. U raspravi o plaći autor nastoji ocrtati, ponad horizonta egzistencijalne nužnosti, ulogu fenomena naplate rada kao nagrade za dobro obavljen posao. Ovdje su dvije dimenzije problema vidno istaknute. Prva je vezana uz zadovoljstvo rada i naplatu tog rada i kao da je oblikovana dihotomijom: ili zadovoljstvo ili plaća, dok je druga vezana uz ulogu materijalnog dobra stečenog na temelju rada kao mehanizma izgradnje samopoštovanja. Ili kraće, u prvom slučaju: radim jer mi plaćaju, ne radi užitka, i u drugom slučaju: vrijedim, jer moj rad vrijedi. Autor donosi zanimljiv rezime ovih uvida: *robovati za plaću*.

Na ovoj razvojnoj liniji autor ocrtava sljedeći važan fenomen. Rad proizvodi dobra, suvremeno društvo obiluje dobrima, ostaje pitanje: ukoliko u potrošačkom društvu vrijedi krilatica – *Ono smo što konzumiramo!* – ne bismo li se trebali libiti rada da očuvamo svoju ljudskost? Autor ovdje dobro oslikava ozbiljno nastojanje da se ne upadne u ovakve misaone klopke koje počivaju na parcijalnim uvidima i ponekad izoliranim pogledima na suvremeni svijet. Ukratko, rad jest mehanizam eksploatacije, no on je istovremeno jedini mehanizam stvaranja *ljudskog* svijeta.

Drugo je pitanje o pravednoj distribuciji dobara i oblikovanju ljudskog društva na temeljima egalitarnosti. Ne treba zaboraviti, rad je još uvijek jedina snaga oblikovanja ljudskog identiteta. U tom pogledu, čak i ako postoje ekonomska opravdanja za to, teze o kraju rada čini se odviše banalnim buduću da ne uočavaju temeljnu činjenicu: rad se transformira, potrebno je očuvati nastojanje da rad bude dio rasta u ljudskosti, a ne samo predvorje konzumerizma. Napori oko očuvanja dostojanstva ljudskog bića kao i cjelovitosti života zasigurno ocrtavaju nužnost postojanja rada. S druge strane, ostaje autorova misao: svatko sam za sebe treba shvatiti koliko važnost ima rad u njegovu/njezinu životu.

Na kraju treba istaknuti da je u ovoj knjizi riječ o važnoj temi koja svojom slojevitošću i fragmentarnošću ponekad zasjenjuje mogućnost cjelovitog sagledavanja. Naše je mišljenje da je ova knjiga izvrstan poticaj na razmišljanje o jednoj – barem kada je riječ o tranzicijskim društvima – *izgubljenoj* temi, a bavljenje njome može nam otkriti značajan broj slojeva ljudskosti. Upravo zato riječ je o poticajnoj knjizi koja raspravu o radu vraća u horizont osmišljavanja života ljudskog bića naporom vlastitog rada i stvaralaštva, a ne prijanjanjem uz modele posredovane političkom ili drugom mitologijom.